

2. Analiza odrednica hrvatskog turističkog sektora

STRUČNI RAD

Maruška Vizek*

Sažetak

U ovom se radu analizira razvoj hrvatskog turističkog sektora tijekom proteklih desetak godina. Pokazatelji kretanja u turizmu se uspoređuju s pokazateljima drugih mediteranskih zemalja koje imaju snažnu turističku aktivnost i dominaciju turističkog proizvoda «sunce i more». Rezultati analize navode na zaključak da hrvatski turizam iskazuje dobre rezultate u vidu snažnog rasta prihoda od turizma, smanjenja jediničnog troška rada, rasta produktivnosti rada, zaposlenosti i BDV-a u djelatnosti «Hoteli i restorani». Problemi hrvatskog turizma ogledaju se u nedovoljnoj razini investicija u ovu djelatnost, što onemogućuje brže povećanje broja smještajnih kapaciteta, zbog čega se broj noćenja još uvijek nalazi ispod predratne razine. Nadalje, problemi se očituju i u izrazitoj sezonalnosti, i s njom povezanoj nedovoljnoj popunjenosti kapaciteta, negativnim poslovnim rezultatima djelatnosti «Hoteli i restorani» te u višoj razini cijena proizvoda i usluga vezanih uz turističku potražnju u usporedbi s konkurentima i emitivnim tržištima.

Ključne riječi: turizam, analiza pokazatelja, komparativna analiza, Hrvatska
JEL klasifikacija: L83

---

* Maruška Vizek, znanstvena suradnica, Ekonomski institut, Zagreb, Hrvatska.

1. Uvod¹

Procjene Svjetskog savjeta za putovanja i turizam (*World Travel and Tourism Council*) za 2003. godinu jasno pokazuju da je turizam jedna od najznačajnijih ekonomskih aktivnosti u Hrvatskoj s udjelom od 28 posto u BDP-u (8 milijardi USD) i 21 posto u ukupnom broju zaposlenih (294 tisuće). Najveći dio tog doprinosa (4,6 milijardi USD ili 16 posto BDP-a) potječe od potrošnje inozemnih gostiju na robe i usluge. Turizam čini 41 posto ukupnog izvoza, 11 posto osobne potrošnje, 11 posto kapitalnih investicija, ali i 19 posto ukupnog uvoza (World Travel and Tourism Council, 2002).

Nadalje, procjenjuje se da će 12,8 milijuna turista posjetiti Hrvatsku 2015. godine i ostvariti 63,5 milijuna noćenja. Za usporedbu, u 2006. je ostvareno 10,4 milijuna dolazaka i 53 milijuna noćenja turista. Broj stalno zaposlenih bi se trebao povećati s 37,1 tisuću, koliko ih je bilo u 2005., na 55,2 tisuće u 2015. (Švaljek, 2007)². Prosperitetnu budućnost hrvatskog turizma naviještaju i projekcije Svjetskog savjeta za putovanja i turizam prema kojima će turistička aktivnost u Hrvatskoj u razdoblju od 2008. do 2017. godine ostvarivati realne stope rasta od 7,9 posto, što Hrvatsku stavlja na visoko 4. mjesto na listi 176 zemalja raspoređenih prema visini projiciranih stopa rasta turizma u desetogodišnjem razdoblju (World Travel and Tourism Council, 2002)³.

Međutim, premda su navedeni podaci prilično impresivni, oni ne govore puno o problemima i ograničenjima s kojima se susreće hrvatski turizam. Stoga je svrha ovog rada opisati i analizirati trendove u turističkom sektoru kako bi zainteresirani čitatelji koji nisu upućeni u kretanja turističkih pokazatelja dobili iscrpan pregled u stanje, probleme i perspektive hrvatskog turizma. S obzirom da se želi analizirati dugoročne trendove u hrvatskom turizmu, te

---

¹ Izradu članka je podržala Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb, kojoj se autorica ovim putem zahvaljuje na suradnji i ukazanom povjerenju.

² Ove su projekcije izrađene pod pretpostavkom da će Hrvatska pristupiti Europskoj uniji tijekom 2009. godine.

³ Do ovih se procjena došlo primjenom satelitskog turističkog računovodstva (tourism satellite accounting) pomoću kojeg se ocjenjuje utjecaj turističkog sektora na nacionalne ekonomije.

njegov potencijal, turistički se pokazatelji uspoređuju s predratnim rezultatima (gdje god je to moguće) i s pokazateljima drugih mediteranskih zemalja.

Pregled započinje analizom djelatnosti «Hoteli i restorani» jer je ona primarni nositelj ponude turističkih usluga. Analiza obuhvaća kretanje bruto dodane vrijednosti (BDV), plaća i zaposlenosti u toj djelatnosti. U trećem je dijelu napravljen osvrt na temeljne aspekte ponude i potražnje za turističkim uslugama poput smještajnih kapaciteta, popunjenosti kapaciteta, ostvarenog broja noćenja i mjesečne distribucije noćenja. U četvrtom se dijelu analiziraju ukupni prihodi od turizma, rezultati poslovanja djelatnosti «Hoteli i restorani» po županijama i razina cijena turističkih usluga te ostalih proizvoda i usluga direktno povezanih s turističkom potrošnjom. U zadnjem se dijelu daju zaključci provedene analize.

2. Djelatnost «Hoteli i restorani» – BDV, zaposlenost i plaće

Prije nego li započnemo s analizom djelatnosti «Hoteli i restorani», valja napomenuti da postoji temeljna razlika između ranije spomenutih podataka Svjetskog savjeta za putovanja i turizam i podataka Državnog zavoda za statistiku koji se koriste u ovom poglavlju. Naime, Zavod koristi Nacionalnu klasifikaciju djelatnosti koja ne dopušta da turistička djelatnost bude obuhvaćena u cijelosti kao jedna djelatnost. Tako turističke aktivnosti u cijelosti obuhvaćaju djelatnost H (hoteli i restorani), a djelomično djelatnost I (prijevoz, skladištenje i veze, tj. prijevoz putnika u kopnenom, vodenom i zračnom prijevozu te djelatnosti putničkih agencija organizatora i turoperatora, agencija posrednika, turističkih vodiča i ostalih usluga turistima), djelatnost K (poslovanje nekretninama, iznajmljivanje i poslovne usluge, tj. iznajmljivanje vlastitih nekretnina i iznajmljivanje plovni prijevornih sredstava) te djelatnost O (ostale društvene, socijalne i osobne uslužne djelatnosti, tj. djelatnosti marina)⁴.

⁴ Valja napomenuti da u gospodarstvu, osim direktnih turističkih aktivnosti, postoji i cijeli niz aktivnosti koje turizam potiče na indirektni način (npr. poljoprivreda, trgovina i građevinarstvo).

Budući da djelatnosti I, K i O nisu dovoljno dezagregirane, ne može se izvršiti analiza bruto dodane vrijednosti, zaposlenosti, plaća, investicija i izravnih inozemnih ulaganja za turističke segmente djelatnosti I, K i O, niti se može procijeniti njihov utjecaj na ukupnu ekonomsku aktivnost. To nam onemogućava da se hrvatski turistički sektor analizira u cjelini, pa se analiza svodi isključivo na djelatnost H⁵.

Analizu djelatnosti «Hoteli i restorani» započinjemo pregledom ostvarene bruto dodane vrijednosti u toj djelatnosti. Iz tablice 1 se uočava da se udio djelatnosti H u ukupnoj bruto dodanoj vrijednosti povećao s 3,2 u 1997. na 3,8 u 2006. godini. Također treba naglasiti da nema velikih razlika između udjela djelatnosti H u ukupnom BDV-u izraženom u tekućim i stalnim cijenama, što znači da u promatranom razdoblju nije došlo do značajnije promjene relativnih cijena u odnosu na ostale djelatnosti.

Najveće stope rasta BDV-a, a time i najveći doprinos rastu BDP-a, ova je djelatnost zabilježila u 2000. i 2003. kada su realne stope rasta BDV-a iznosile 15,7 i 10,2 posto. Prosječni je realni rast BDV-a djelatnosti H u promatranom razdoblju iznosio 5,3 posto, što je za 1,3 postotnih bodova više od prosječne stope rasta ukupnog BDV-a. To znači da djelatnost «Hoteli i restorani» raste znatno brže od hrvatskog prosjeka.

	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Udio u ukupnom BDV-u (u %)	3,2	3,2	3,1	3,4	3,5	3,7	3,9	3,7	3,8	3,8
Realne stope rasta (u %)	-	0,7	0,0	15,7	0,6	9,1	10,2	1,3	5,1	5,2

Izvor: Državni zavod za statistiku i izračun autorice.

⁵ Treba istaknuti da djelatnost H obuhvaća sljedeće sadržaje: hotele, motele, omladinske hotele, planinarske domove, kampove, ostali smještaj za boravak turista, učeničke domove, internate, studentske domove, ostali smještaj, restorane, barove, kantine (menze) i opskrbljivanje pripremljenom hranom.

Međutim, visoke stope rasta djelatnosti «Hoteli i restorani» ne znače nužno da je ona dosegla svoj maksimalni značaj u ukupnoj ekonomskoj aktivnosti. Tablica 2 prikazuje udio djelatnosti «Hoteli i restorani» u ukupnom BDV-u u mediteranskim zemljama s naglašenom turističkom orijentacijom. Može se primijetiti da ova djelatnost iskazuje veći gospodarski značaj u Španjolskoj, Cipru i Malti, dok je njezin značaj u Hrvatskoj (kao i u Italiji i Turskoj) nešto niži i kreće se između 3,4 i 3,8 posto.

Tablica 2. Udio djelatnosti H (Hoteli i restorani) u ukupnom BDV-u u tekućim cijenama u 2005. (u %)	
Španjolska	6,9
Italija	3,4
Cipar	6,6
Malta	5,3
Turska	3,6
Hrvatska	3,8

Izvor: Eurostat i Državni zavod za statistiku.

Jedan od uzroka ovakvim rezultatima leži u činjenici da je u Hrvatskoj, za razliku od ostalih navedenih zemalja, izraženiji individualni smještaj s udjelom od čak 45 posto ukupnih smještajnih kapaciteta. To znači da značajan dio bruto dodane vrijednosti od noćenja turista ne stvara djelatnost H, već djelatnost K.

Osim što djelatnost «Hoteli i restorani» ostvaruje visoke realne stope rasta BDV-a, ona ostvaruje i razmjerno visoki rast zaposlenosti. Tablica 3 pokazuje da je u razdoblju od 1998. do 2006. broj zaposlenih u pravnim osobama i u obrtu kumulativno rastao za 11,5 posto, dok je ukupna zaposlenost u hrvatskom gospodarstvu u istom razdoblju porasla za svega 6 posto, što znači da je ova djelatnost ostvarila natprosječne stope rasta zaposlenosti. Najveći godišnji porast zaposlenosti zabilježen je u 2006., kada je rast zaposlenih iznosio impresivnih 6,6 posto, te u 2000. i 2004⁶. Nadalje, vidljivo je da u

⁶ Valja imati na umu da je ovdje riječ o prosječnom broju zaposlenih tijekom jedne godine. S obzirom da je ova djelatnost karakterizirana izrazitom sezonalnošću, treba uzeti u obzir da se iz ove vrijednosti kriju značajne oscilacije između broja zaposlenih u zimskim i ljetnim mjesecima.

2006. ova djelatnost sudjeluje s 5,9 posto u ukupnom broju zaposlenih u zemlji. S obzirom da je riječ o radno intenzivnoj djelatnosti, ne iznenađuje da je njezin udio u ukupnoj zaposlenosti veći od udjela u ukupnom BDV-u⁷.

Tablica 3. **Distribucija broja zaposlenih u djelatnosti H (Hoteli i restorani)**

	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Obrt i slobodne profesije (u 000)	34,3	33,4	33,6	35,5	37,6	39,1	39,8	40,2	41,0
Udio u ukupnoj zaposlenosti (u %)	44,1	45,8	44,9	46,4	48,5	49,8	49,4	49,8	47,7
Stopa rasta (u %)	-	-2,7	0,6	5,4	5,9	4,1	1,7	1,0	1,9
Pravne osobe (u 000)	43,5	39,5	41,3	41,0	39,8	39,4	40,8	40,5	45,0
Udio u ukupnoj zaposlenosti (u %)	55,9	54,2	55,1	53,6	51,5	50,2	50,6	50,2	52,3
Stopa rasta (u %)	-	-9,0	4,5	-0,9	-2,8	-1,0	3,5	-0,6	11,0
Ukupni broj zaposlenih (u 000)	77,1	73,0	75,0	76,4	77,4	78,5	80,6	80,7	86,0
Stopa rasta (u %)	-	-5,3	2,7	1,9	1,3	1,4	2,7	0,1	6,6

Izvor: Državni zavod za statistiku i izračun autorice.

Ako se analizira distribucija broja zaposlenih u hotelima i restoranima prema pravnom statusu poslodavca, može se uočiti da u razdoblju od 1998. do 2005. zaposlenost brže raste u obrtima nego u pravnim osobama⁸. To dovodi do povećanja i izjednačavanja udjela zaposlenih u obrtu s udjelom zaposlenih u pravnim osobama u ukupnom broju zaposlenih u djelatnosti H. No, 2006. godina predstavlja svojevrsan zaokret u trendu. Naime, u toj je godini zabilježen izniman porast zaposlenosti u pravnim osobama (11,0 posto) koji je pridonio visokoj stopi rasta ukupne zaposlenosti u 2006.

Što se tiče dinamike plaća u djelatnosti H prikazane u tablici 4, može se primijetiti da su u 2000. godini prosječna bruto i neto plaća bile otprilike 20

⁷ Moglo bi se, doduše, tvrditi i da je djelatnost H razmjerno neproduktivna, odnosno da radnik u ovoj djelatnosti ostvaruje manju dodanu vrijednost od prosjeka.

⁸ Ako pretpostavimo da su manji hoteli i restorani većinom registrirani kao obrti, može se zaključiti da mali hoteli i restorani iskazuju dinamičniji rast zaposlenosti od velikih hotela i restorana.

postojanje manje od prosječne bruto i neto plaće u Hrvatskoj, dok je u 2006. taj jaz smanjen na približno 15 posto. Također, valja istaknuti da je u svim promatranim godinama realni rast bruto i neto plaće bio pozitivan, ali i da je prosječna godišnja nominalna stopa rasta neto plaće bila jednaka nacionalnom prosjeku (7,7 posto).

Tablica 4. Prosječna zaposlenost i plaće u djelatnosti H (Hoteli i restorani)									
	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Broj zaposlenih (u 000)	77,1	73,0	75,0	76,4	77,4	78,5	80,6	80,7	86,0
Stopa rasta (u %)	-	-5,3	2,7	1,9	1,3	1,5	2,6	0,2	6,6
Udio u ukupnoj zaposlenosti (u %)	5,6	5,3	5,6	5,7	5,7	5,6	5,7	5,7	5,9
Bruto plaća (HRK)	3.453	3.610	3.859	4.126	4.406	4.739	5.038	5.334	5.639
Stopa rasta (u %)	13,3	4,5	6,9	6,9	6,8	7,6	6,3	5,9	5,7
Realna stopa rasta (u %)	7,6	0,5	2,3	3,1	5,1	5,8	4,2	2,6	2,5
Udio u prosječnoj bruto plaći (u %)	83,6	79,3	79,3	81,5	82,1	84,3	84,2	85,4	85,0
Neto plaća (HRK)	2.306	2.491	2.706	2.951	3.126	3.377	3.559	3.781	3.944
Stopa rasta (u %)	13,5	8,0	8,6	9,1	5,9	8,0	5,4	6,2	4,3
Realna stopa rasta (u %)	7,8	4,0	4,0	5,3	4,2	6,2	3,3	2,9	1,1
Udio u prosječnoj neto plaći (u %)	86,0	81,5	81,4	83,3	84,0	85,7	85,3	86,9	85,7

Izvor: Državni zavod za statistiku i izračun autorice.

Dakle, premda djelatnost «Hoteli i restorani» u usporedbi s ostatkom gospodarstva iskazuje natprosječni rast BDV-a i zaposlenosti, rast plaća u toj djelatnosti ne iskazuje isti uzorak ponašanja, već prati prosječni rast plaća. Tim se otvara mogućnost ulaganja viška sredstava u razvoj poslovanja umjesto u plaće. S druge strane, negativnu posljedicu slabijeg rasta plaća, koje su i dalje znatno niže od nacionalnog prosjeka, predstavlja nezadovoljstvo zaposlenika, što je ključan element u pružanju (ne)kvalitetne usluge u ovoj djelatnosti (Matzler i Renzl, 2007).

Premda je u prethodnom dijelu teksta rečeno kako djelatnost «Hoteli i restorani» ostvaruje natprosječan rast zaposlenosti, valja vidjeti koliki joj je udio u ukupnom broju zaposlenih u mediteranskim zemljama (tablica 5)⁹. Tako bismo uvidjeli potencijale ove djelatnosti u zapošljavanju osoba u turističkim zemljama.

Tablica 5. Udio zaposlenosti u djelatnosti H (Hoteli i restorani) u ukupnom broju zaposlenih (u %)		
	2004.	2005.
Grčka	6,5	6,9
Španjolska	6,7	7,1
Italija	4,6	4,9
Cipar	8,9	8,3
Malta	8,2	7,4
Portugal	5,2	5,2
Hrvatska	5,5	5,4

*Napomena: Izračunato prema podacima iz Anketе o radnoj snazi.
Izvor: Eurostat.*

Analizom tablice 5 može se zaključiti da Italija i Portugal imaju nešto manji udio zaposlenih u djelatnosti H u ukupnom broju zaposlenih od Hrvatske, dok Grčka, Španjolska, Cipar i Malta iskazuju znatno veći udio. Manji značaj ove djelatnosti u ukupnoj zaposlenosti u Hrvatskoj može se objasniti većim udjelom individualnog smještaja, pa se i zaposlenost generirana po toj osnovi ne bilježi u djelatnosti H, već u djelatnosti K. Također, s obzirom da je u 2006. dosegnuto tek 80 posto predratnog broja zaposlenih, može se očekivati da će rasti broj zaposlenih u ovoj djelatnosti.

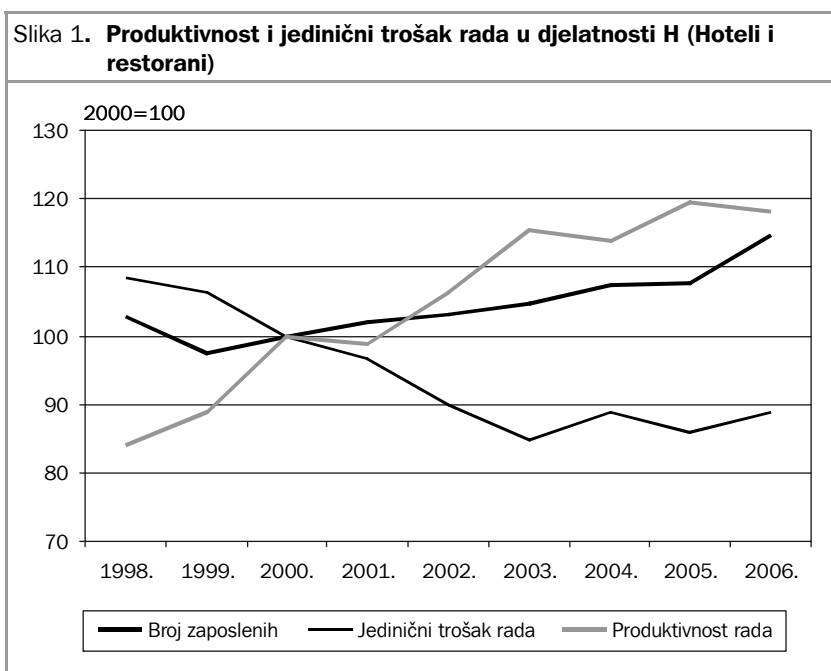
Analizu BDV-a, zaposlenosti i plaća u djelatnosti «Hoteli i restorani» može se zaokružiti izračunom produktivnosti rada i jediničnog troška rada za navedenu djelatnost. Produktivnost rada se računa kao kvocijent bruto dodane vrijednost (u tekućim cijenama) i ukupnog broja zaposlenih u određenoj

⁹ Valja primijetiti kako podaci za Hrvatsku iz tablice 3 i 5 nisu isti jer se prvi temelje na registriranom broju zaposlenih, a drugi na broju zaposlenih iz Anketе o radnoj snazi.

djelatnosti, dok se jedinični trošak rada računa kao kvocijent mase plaća i bruto dodane vrijednosti (u tekućim cijenama).

Navedeni su izračuni prikazani na slici 1, koja ukazuje na nekoliko činjenica. Prvo, tijekom promatranog je razdoblja došlo do povećanja produktivnosti rada, kojeg je pratilo i povećanje broja zaposlenih. To znači da je veća produktivnost ostvarena povećanjem cijena ili povećanjem efikasnosti poslovanja (primjerice, zbog primjene novih tehnologija, efikasnijeg treninga zaposlenih i slično), ili oboje, a nikako smanjivanjem broja zaposlenih (što je bio čest slučaj u proizvodnim sektorima zemalja u tranziciji).

Izvor: Državni zavod za statistiku i izračun autorice.

Valja također naglasiti da se produktivnost rada u promatranom razdoblju kumulativno povećala za 41 posto, dok je kumulativni rast plaća istovremeno iznosio 38 posto, što upućuje na činjenicu da su plaće rasle u skladu s rastom produktivnosti. Nadalje, tijekom promatranog je razdoblja došlo do značajnog

smanjivanja jediničnog troška rada, što znači da je u 2006. trošak rada za poslodavce pri proizvodnji jedne kune dodane bruto vrijednosti u hotelima i restoranima bio niži za 18 posto u odnosu na 1998.

3. Aspekti ponude i potražnje u turističkom sektoru

3.1. Investicije

Dosadašnja analiza upućuje na zaključak da je djelatnost «Hoteli i restorani» iznimno propulzivna. Ona ostvaruje natprosječne stope rasta bruto dodane vrijednosti i zaposlenosti, bilježeći solidan rast produktivnosti koji je potpomognut smanjenjem jediničnih troškova rada. Međutim, želi li se dugoročno nastaviti s dobrim rezultatima, potrebna su ulaganja koja će omogućiti povećanje i poboljšanje ponude, odnosno dokinuti «uska grla» u ponudi (Vuković, 2006).

Naime, kako će se pokazati u nastavku analize, kolektivni smještajni kapaciteti¹⁰ u Hrvatskoj još uvijek nisu dosegli svoju predratnu razinu. To naglašava važnost strateški usmjerenih investicija koje će omogućiti još bolje turističke rezultate. Osim ulaganja u smještajne kapacitete, potrebna su i intenzivnija javna ulaganja u uređenje turističkih mjesta, komunalnu infrastrukturu i marketing, čime će se omogućiti veći priljev privatnih ulaganja. Stoga će se u nastavku prikazati dinamika domaćih i inozemnih investicija u dugotrajnu imovinu te analizirati smještajni kapaciteti koji su njihova direktna posljedica.

Tablica 6 prikazuje udio investicija u dugotrajnu imovinu i izravnih inozemnih ulaganja u djelatnost «Hoteli i restorani» u ukupnim investicijama. Valja reći da se udio investicija u dugotrajnu imovinu ovog sektora u ukupnim investicijama nalazi na očekivanim razinama (kreće se u rasponu od 2,2 do 5,1 posto) i odgovara udjelu BDV-a analizirane djelatnosti. Najveći je rast

---

¹⁰ Kolektivni smještaj se odnosi na hotele, turistička naselja, apartmanski smještaj i slično.

investicija zabilježen u 2002. godini, dok su 1999., 2000. i 2005. obilježene smanjenjem investicija u odnosu na prethodne godine.

S druge strane, s obzirom na potencijale i atraktivnost hrvatskog priobalnog pojasa, pomalo iznenađuje nizak udio u ukupnim izravnim inozemnim ulaganjima koje ostvaruje ova djelatnost. Uzrok tome leži u činjenici da su veliki svjetski hotelski lanci (posebice oni koji imaju međunarodni «brand» i hotele s 5 zvjezdica poput Conrad Hotels, Hilton, InterContinental, Ritz Carlton, J. W. Marriott, Grand Hyat i drugi) do sada uglavnom zaobilazili Hrvatsku¹¹, za razliku od novih zemalja članica EU-a.

Tablica 6. Investicije u dugotrajnu imovinu i izravna inozemna ulaganja u djelatnosti H (Hoteli i restorani)

	1997.	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Investicije – u milijunima EUR	148,5	195,1	142,4	86,5	113,4	244,8	277,0	324,2	316,1	-
Investicije – udio u ukupnim (u %)	4,0	5,1	3,4	2,2	2,6	4,5	3,8	4,3	4,0	-
Investicije - stope rasta (u %)	100,1	34,7	-22,5	-38,7	28,1	114,1	15,5	16,1	-3,8	-
Izravna inozemna ulaganja – u milijunima EUR	11,3	4,7	28,5	53,8	13,1	82,5	-6,2	34,5	72,2	18,2
Izravna inozemna ulaganja – udio u ukupnim (u %)	3,1	0,7	2,3	6,4	1,2	9,4	-	5,7	5,3	0,7
Izravna inozemna ulaganja - stope rasta (u %)	23,8	-58,2	505,9	88,5	-75,6	529,2	-	-	109,1	-74,8

*Napomena: Podaci za domaće investicije u 2006. nisu dostupni.
Izvor: Državni zavod za statistiku i izračun autorice.*

Niska je razina investicija vjerojatno povezana i s neriješenim pitanjem privatizacije turističkog zemljišta, zbog čega investitori nisu voljni ulagati u izgradnju smještajne infrastrukture. Tako se procjenjuje da bi se tijekom 7 godina nakon pristupanja Europskoj uniji ukupna ulaganja u djelatnost H (domaća i strana) trebala značajno povećati i iznositi 3,4 milijarde eura

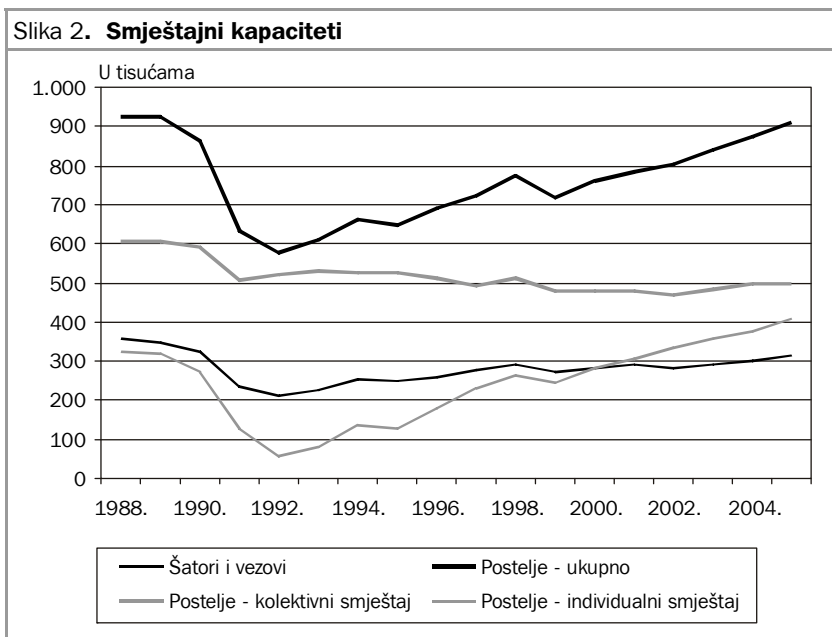
¹¹ *Iznimka su tri hotela u Zagrebu (Westin, Regent i Sheraton), Hilton u Dubrovniku i Le Meridien u Splitu (Podstrana). U Hrvatskoj su, doduše, prisutni hoteli niže pozicioniranih «brandova» poput Sol Melie, Flakensteinera i Iberostara.*

(Švaljek, 2007). Do intenziviranja bi stranih investicija trebalo doći zbog poboljšanja imidža zemlje, smanjivanja političkog rizika, povećane učinkovitosti privređivanja i primjerenije zaštite okoliša.

3.2. Smještajni kapaciteti

Nedovoljna investicijska aktivnost u ovom sektoru očitovala se u slabom rastu smještajnih kapaciteta. Na slici 2 su prikazani smještajni kapaciteti za razdoblje od 1988. do 2006. Godina 1988. je izabrana kao početna godina jer je u njoj dosegnut maksimum smještajnih kapaciteta. Taj nam je podatak važan jer omogućava usporedbu predratnog i poslijeratnog stanja.

Slika 2 upućuje na drastično smanjenje smještajnih kapaciteta (u vidu postelja, šatora i vezova) u razdoblju od 1989. do 1992. zbog ratnih razaranja i zbrinjavanja izbjeglica (Vuković, 2006). Od 1993. godine prisutan je oporavak kojeg, ovisno o vrsti smještaja, karakterizira različita dinamika.

Izvor: Državni zavod za statistiku.

Broj šatora i vezova je u razdoblju oporavka rastao po stopi od 3,2 posto godišnje, dosegnuvši u 2006. godini 88 posto predratne razine¹², dok je ukupni broj postelja rastao po stopi od 3,6 posto, ostvarivši 98 posto predratne razine. Međutim, uočava se da je za porast broja postelja zaslužan isključivo individualni smještaj koji je rastao iznimno brzo (s prosječnom godišnjom stopom od 18 posto). S druge strane, broj je postelja u kolektivnom smještaju stagnirao ili se smanjivao u cijelom promatranom razdoblju, ostvarivši svega 82 posto predratne razine smještaja u 2006. Tako su stagnacija broja postelja u kolektivnom smještaju i brz rast broja postelja u individualnom smještaju doveli do promjene u strukturi smještaja postelja (Gračan i Radnić, 2003)¹³.

U 1993. godini je na kolektivni smještaj otpadalo 87 posto postelja, dok se ostatak odnosio na postelje u individualnom smještaju. Nasuprot tomu, u 2006. je svega 55 posto postelja bilo u kolektivnom smještaju, dok se ostalih 45 posto odnosilo na individualni smještaj. Stoga je jasno da će u svrhu povećanja broja postelja u kolektivnom smještaju biti potrebna puno veća ulaganja, kako u vidu stranih, tako i u vidu domaćih investicija. Naime, jedino kolektivni smještaj, posebice hoteli, imaju potrebne infrastrukturne pretpostavke za cjelogodišnje poslovanje, odnosno sadržaje na temelju kojih je moguće privući potražnju i izvan nekoliko ljetnih mjeseci, što bi značajno produljilo sezonu, povećalo iskoristivost kapaciteta i dovelo do rasta BDV-a i zaposlenosti u ovoj djelatnosti (Vuković, 2006).

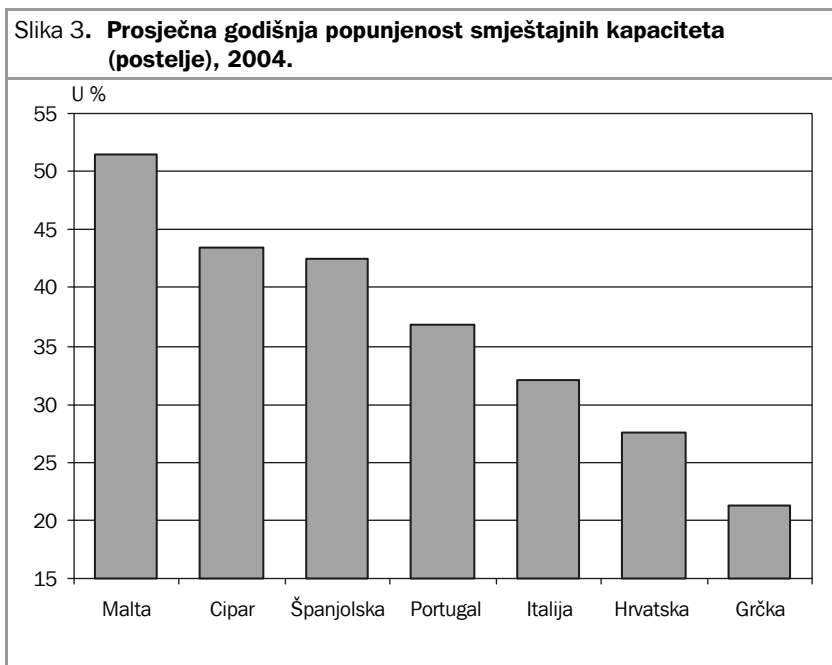
Iskoristivost kapaciteta u smještajnim objektima prikazuje slika 3. Osim Hrvatske, prikazane su i druge mediteranske zemlje s dominacijom turističkog proizvoda «sunce i more» koje također bilježe velike sezonske oscilacije u turističkim noćenjima tijekom godine, odnosno slabiju iskoristivost kapaciteta. Iz slike se uočava da je sezonu najviše uspjela produljiti Malta u kojoj su kapaciteti popunjeni preko šest mjeseci, dok najslabiju iskoristivost kapaciteta bilježi Grčka u kojoj je su smještajni objekti puni tek 2 i pol mjeseca.

---

¹² Mjerene stanjem u 1998. godini.

¹³ Ova se promjena u strukturi može smatrati negativnom jer individualni smještaj nema infrastrukturu neophodnu za produljenje trajanja turističke sezone.

Uz Grčku, najlošije rezultate ima Hrvatska u kojoj godišnja popunjenost kapaciteta u prosjeku iznosi 27,5 posto, što znači da su smještajni kapaciteti popunjeni svega 3,3 mjeseca. Osim Malte, bolju iskoristivost kapaciteta (odnosno dulje trajanje turističke sezone) imaju Cipar, Španjolska, Portugal i Italija.

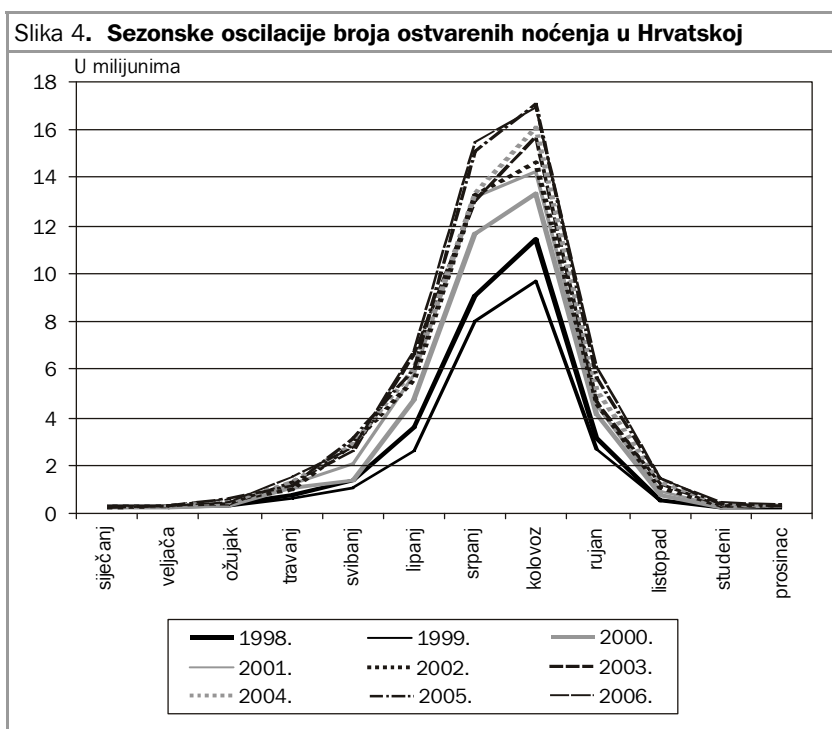
Izvor: Eurostat (2007).

3.3. Ostvarena noćenja

Nakon što se utvrdilo da sezona u Hrvatskoj, u usporedbi s drugim mediteranskim zemljama, traje razmjerno kratko, odnosno da turisti u Hrvatsku dolaze većinom tijekom tri ljetna mjeseca, valja pogledati i kako izgleda mjesečna dinamika ostvarenih noćenja.

Slika 4 pokazuje da se najveći broj noćenja ostvari u srpnju i kolovozu. Tako je u ta dva mjeseca 1999. godine ostvareno 67 posto ukupnog broja noćenja, dok

je u 2006. taj broj pao na 61 posto. Ako pritom znamo da se udio noćenja ostvarenih u lipnju, srpnju, kolovozu i rujnu u ukupnom broju noćenja u promatranom razdoblju nije bitno promijenio, možemo zaključiti da je jedan dio turista, umjesto u srpnju i kolovozu, odlučio ljetovati u lipnju i rujnu. No, sezona se još uvijek ne uspijeva produljiti na svibanj i listopad, pa izrazita sezonalnost i dalje ostaje jedan od najvećih problema hrvatskog turizma (Blažević i Radnić, 2006; Vuković, 2006).

Izvor: Državni zavod za statistiku.

Nadalje, treba napomenuti da Hrvatska još nije sustigla broj noćenja turista koji je ostvarivala u predratnom razdoblju. Najveći ukupni broj noćenja ostvaren je u 1986. kada je zabilježeno 68,2 milijuna noćenja, dok je taj broj u 2006. iznosio 53 milijuna, što je 77,8 posto broja noćenja ostvarenog u 1986. godini. Razlozi ovakvim kretanjima, osim rata i ratom izazvanog smanjenja smještajnih kapaciteta te gubitka nekih tržišta, možda se mogu pronaći u

iščekavanju subvencioniranih domaćih noćenja (u nekadašnjim radničkim odmaralištima) i u globalnom trendu skraćivanja duljine trajanja godišnjeg odmora, odnosno korištenja više kraćih odmora tijekom godine (Alegre i Pou, 2006).

Godišnja dinamika broja noćenja turista prikazana je u tablici 7. Iz nje je vidljivo da je u 2006. ostvareno ukupno 53 milijuna noćenja, od čega se na strane goste odnosilo 88,7 posto, a na domaće 11,3 posto. Može se primijetiti da je na početku promatranog razdoblja udio stranih gostiju u ukupnom broju noćenja bio nešto manji i da se tijekom razdoblja povećavao. Valja naglasiti i da je rezidentna struktura gostiju zabilježena od 2000. do 2006. zapravo preslika strukture iz predratnog razdoblja.

Što se tiče godišnje dinamike rasta broja noćenja, uočava se porast, osim u 1999. godini kada je zbog kosovske krize i intervencije NATO saveza u Srbiji taj broj pao za 15,1 posto, i to prvenstveno zbog smanjenja noćenja stranih gostiju. Visoke stope rasta zabilježene su i u 2000. i 2001., ali kod 2000. u obzir treba uzeti učinak baznog razdoblja, odnosno činjenicu da je osnovica za izračun stope rasta (1999.) bila niska. Nakon 2002. godine broj se noćenja stabilizirao, u prosjeku zabilježivši rast od 4,1 posto u razdoblju od 2002. do 2006. kojem su više doprinijeli inozemni gosti.

S druge strane, broj noćenja domaćih gostiju ne iskazuje jasan trend, pa se tako bilježe i duža razdoblja pada broja noćenja na godišnjoj razini (1998.-2002.), ali i razmjerno visoke stope rasta u nekim godinama (2003. i 2006.).

U tablici 8 prikazana je distribucija broja noćenja turista po hrvatskim županijama. Tako se vidi da Istarska i Primorsko-goranska županija ostvaruju više od polovine ukupnih noćenja, s tim da se njihov značaj s vremenom ipak smanjuje. Naime, u 1998. godini su te dvije županije ostvarile 65,8 posto svih noćenja, a u 2006. 52,3 posto. Treća po broju ostvarenih noćenja je Splitsko-dalmatinska županija s 15,7 posto ukupnog broja noćenja u 2006. Potom slijede Zadarska (10,3 posto), Dubrovačka (8,3 posto), Šibensko-kninska (7,1 posto), Ličko-senjska (2,2 posto) i Grad Zagreb (1,9 posto). Može se primijetiti da je broj ostvarenih noćenja u dalmatinskim županijama rastao brže od broja

noćenja u Istri i Primorju, što je rezultiralo povećanjem udjela dalmatinskih županija u ukupnom broju noćenja.

	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Ukupno (u milijunima)	31,3	26,6	38,4	43,4	44,7	46,6	47,8	51,4	53,0
Domaći gosti (u milijunima)	5,3	5,2	5,1	5,0	5,0	5,3	5,3	5,4	6,0
Strani gosti (u milijunima)	26,0	21,3	33,3	38,4	39,7	41,3	42,5	46,0	47,0
Ukupno - stopa rasta (u %)	3,5	-15,1	44,6	13,0	3,0	4,3	2,5	7,6	3,1
Domaći gosti - stopa rasta (u %)	-6,3	-1,3	-2,3	-1,5	-0,8	6,6	-0,6	2,9	10,3
Strani gosti - stopa rasta (u %)	5,7	-17,9	56,0	15,2	3,5	4,1	2,9	8,2	2,3
Domaći gosti - udio u noćenjima (u %)	16,9	19,6	13,3	11,6	11,1	11,4	11,0	10,6	11,3
Strani gosti - udio u noćenjima (u %)	83,1	80,4	86,7	88,4	88,9	88,6	89,0	89,4	88,7

Izvor: Državni zavod za statistiku i izračun autorice.

	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.
Istarska županija	39,9	40,0	37,2	37,2	35,7	34,8	34,6	32,4	32,0
Primorsko-goranska županija	25,9	25,8	24,0	23,4	22,9	22,0	21,2	20,4	20,3
Splitsko-dalmatinska županija	12,7	12,8	14,3	14,0	14,5	14,3	14,7	15,6	15,7
Zadarska županija	6,2	6,3	7,6	7,9	8,5	9,2	9,5	10,1	10,3
Dubrovačko-neretvanska županija	5,9	5,7	7,2	7,2	7,3	7,8	8,3	8,7	8,3
Šibensko-kninska županija	3,5	3,4	4,4	5,3	5,7	6,1	5,8	6,7	7,1
Ličko-senjska županija	1,8	1,6	1,8	1,8	1,9	2,0	2,2	2,2	2,2
Grad Zagreb	2,0	2,2	1,6	1,5	1,7	1,8	1,8	1,8	1,9
Ostale županije	2,1	2,3	1,8	1,8	1,9	2,0	2,0	2,0	2,2

Izvor: Državni zavod za statistiku i izračun autorice.

Ostvareni broj noćenja turista, osim po županijama, možemo podijeliti i po zemljama iz kojih turisti dolaze. Tako su u 2005. godini 24 posto ukupnih noćenja stranih gostiju ostvarili Nijemci, 12 posto Talijani, 11 posto Slovenci, 9 posto Česi, 8 posto Austrijanci, 5 posto Mađari i po 4 posto Nizozemci i Francuzi. Pritom treba naglasiti da se tijekom zadnjih nekoliko godina smanjio udio broja noćenja koji ostvaruju Nijemci, Slovenci, Austrijanci i Česi, dok se povećao udio Mađara, Francuza i Nizozemaca. Istovremeno, udio noćenja gostiju iz Italije ostao je stabilan.

Vrijedi proučiti i koliki broj noćenja ostvaruju druge zemlje s pretežitom dominacijom proizvoda «sunce i more». U tablici 9 je prikazan omjer ukupnog broja noćenja nerezidenata u određenoj zemlji i broja stanovnika te zemlje. Broj stanovnika se koristi da bi se mogli usporediti pokazatelji za zemlje različite veličine.

Iz tablice 9 se vidi da velike zemlje poput Španjolske, Italije i Francuske ostvaruju i najveći broj noćenja. Međutim, kada se broj noćenja podijeli s brojem stanovnika, slika je nešto drukčija. Naime, Malta i Cipar ostvaruju najveći broj noćenja po stanovniku (20,3 i 19,2), nakon čega slijedi Hrvatska koja ostvaruje razmjerno dobre rezultate (7,3 noćenja po stanovniku). Tablica prikazuje i koliko se noćenja po stanovniku odnosi na hotele (kolektivni smještaj), a koliko na ostale oblike smještaja. Vidljivo je da u manjim zemljama poput Grčke, Cipra, Malte i Portugala u potpunosti dominira hotelski smještaj, dok se u većim poput Španjolske, Francuske i Italije hotelski smještaj odnosi na oko 2/3 ukupnih smještajnih kapaciteta. Hrvatska je jedina zemlja u kojoj je odnos hotelskog smještaja i drugih oblika smještaja gotovo izjednačen. Stoga se može zaključiti da Hrvatska ima jedinstvenu smještajnu strukturu, odnosno razmjerno mali broj noćenja ostvarenih u hotelima, u čemu možemo tražiti dio uzroka za relativno kratku turističku sezonu.

	Grčka	Španjolska	Francuska	Italija	Cipar	Malta	Portugal	Hrvatska
Broj noćenja – ukupno (u 000)	40.735	209.519	107.952	148.291	14.006	7.298	25.388	33.120
Broj noćenja po stanovniku	3,7	5,2	1,8	2,6	20,3	19,2	2,5	7,3
Broj noćenja u hotelima po stanovniku	3,7	3,5	1,2	1,8	20,1	18,9	2,3	4,0
Broj noćenja u ostalom kolektivnom smještaju po stanovniku	0,1	1,8	0,6	0,8	0,2	0,3	0,1	3,2

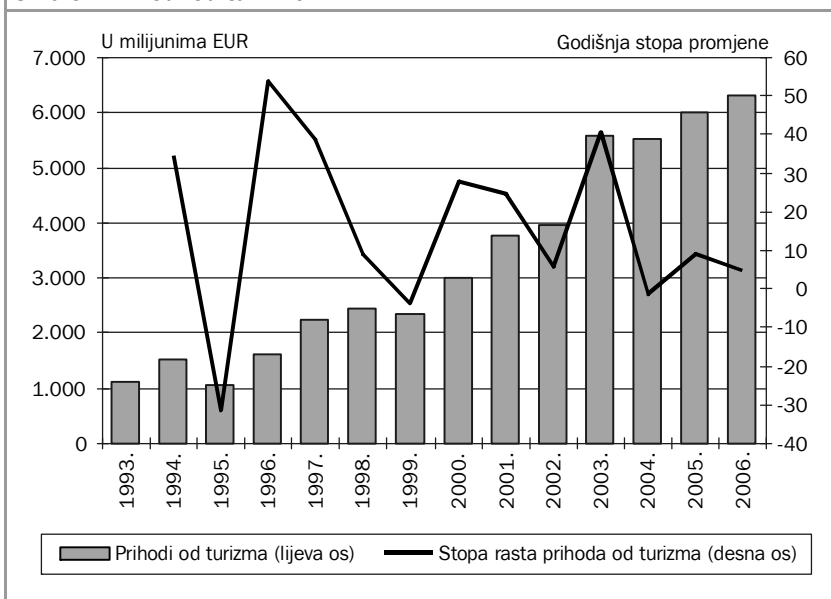
Izvor: Eurostat i izračun autorice.

4. **Prihodi od turizma i poslovni rezultati djelatnosti H (Hoteli i restorani)**

Nakon što smo analizirali aspekte ponude (ulaganja u djelatnost «Hoteli i restorani» i smještajne kapacitete) i potražnje (ostvareni broj noćenja, njihovu mjesečnu distribuciju i distribuciju po županijama te prema zemljama porijekla gostiju), analizu možemo zaključiti ostvarenim prihodima od turizma. Pritom će se pažnja obratiti na ukupne prihode od turizma u Hrvatskoj registrirane u bilanci plaćanja, njihovu usporedbu s međunarodnim pokazateljima te na prihode i poslovne rezultate djelatnosti «Hoteli i restorani».

Slika 5 prikazuje ukupne prihode od turizma u Hrvatskoj i njihovu godišnju stopu rasta. Vidljivo je da su prihodi od 1993. do 2006. narasli šest puta, dosegnuvši iznos od 6,3 milijarde eura u 2006. U 1995., 1999. i 2004. došlo je do pada prihoda, koji je u prva dva slučaja povezan s geopolitičkim događajima (1995. - operacija Oluja; 1999. - kosovska kriza i NATO-ova intervencija u Srbiji). Nadalje, prosječna je stopa rasta prihoda u promatranom razdoblju iznosila 16,4 posto.

Slika 5. **Prihodi od turizma**

Izvor: Hrvatska narodna banka i izračun autorice.

Da bismo dobili pravu sliku o značaju prihoda od turizma za hrvatsko gospodarstvo, treba izvršiti usporedbu s prihodima koje ostvaruju druge mediteranske zemlje s dominacijom proizvoda «sunce i more». Osim toga, korisno je izračunati i udio prihoda od turizma u bruto domaćem proizvodu i ukupnom izvozu roba i usluga jer nam ti udjeli govore o relativnoj važnosti prihoda za pojedina gospodarstva i njihovu međunarodnu konkurentnost.

Navedeni su pokazatelji prikazani u tablici 10. Ona pokazuje da najveće prihode ostvaruju velike zemlje poput Španjolske, Francuske, Italije i Turske¹⁴. Hrvatska se nalazi u sredini ove ljestvice i ostvaruje više prihode od Cipra i Malte, a niže od Grčke i Portugala. Međutim, ako se analiziraju udjeli koje turistički prihodi imaju u BDP-u i ukupnom izvozu, može se zaključiti da apsolutni iznosi ostvarenih prihoda nemaju direktne veze s relativnim

¹⁴ Osim ovih zemalja, velike prihode od turizma ostvaruju Njemačka, Ujedinjeno Kraljevstvo i Austrija. No, za ovu analizu one nisu relevantne jer Njemačka i Ujedinjeno Kraljevstvo imaju veće rashode za turizam od prihoda, dok Austrija nudi drukčiju vrstu turističkog proizvoda.

značajem turizma za pojedina gospodarstva. Naime, turizam je važniji za manja i zatvorenija gospodarstva, dok je u velikim i razvijenim gospodarstvima poput španjolskog, francuskog i talijanskog njegov značaj manji. Posebno treba istaknuti da se u slučaju Francuske i Italije turizam uvelike oslanja na domaću komponentu koja nema karakter izvoza, ali ima snažan utjecaj na domaću potrošnju.

Ako usporedimo Hrvatsku s ostalim zemljama, možemo uočiti da u izabranom uzorku zemalja hrvatski turistički sektor ima najveći značaj za ukupno gospodarstvo, posebice za izvoz. Naime, Hrvatska ima najviši udio turističkih prihoda u BDP-u (19,4 posto) i u izvozu (čak 40,7 posto). S obzirom da je drugi po veličini udjela turističkih prihoda u ukupnom izvozu Cipar s 22,6 posto, to znači da je turizam za hrvatski izvoz barem dvostruko značajniji od bilo koje druge analizirane zemlje.

	Grčka	Španjolska	Francuska	Italija	Cipar	Malta	Portugal	Turska	Hrvatska
Prihodi od turizma (milijarde EUR)	11,0	38,5	34,0	28,8	1,9	0,6	6,4	17,7	6,0
BDP (milijarde EUR)	181,1	905,5	1.710,0	1.417,2	13,4	4,5	147,4	290,5	30,9
Izvoz (milijarde EUR)	51,5	279,5	575,8	441,0	8,3	4,5	54,7	87,1	14,7
Udio izvoza u BDP-u (u %)	28,4	30,9	33,7	31,1	61,9	99,7	37,1	30,0	47,6
Udio prihoda od turizma u BDP-u (u %)	6,1	4,3	2,0	2,0	14,0	14,1	4,3	6,1	19,4
Udio prihoda od turizma u izvozu (u %)	21,4	13,8	5,9	6,5	22,6	14,2	11,7	20,4	40,7

Izvor: Eurostat, Hrvatska narodna banka i izračun autorice.

Razlog iznimno velike uloge turizma u izvozu nalazi se u činjenici da su drugi hrvatski izvozni sektori relativno nerazvijeni¹⁵. Naime, izvozni sektor u

¹⁵ *Moguće je, doduše, doći i do potpuno suprotnog zaključka. Naime, Blažević (2007) tvrdi da su prihodi od turizma u Hrvatskoj u zadnjih desetak godina precijenjeni. Usporedbom podataka iz tablice 10 moguće je ustvrditi da su prihodi od hrvatskog turizma nerealno visoki, jer je na Malti, Cipru i u Grčkoj, u odnosu na Hrvatsku, turizam upola manje važan za izvoz.*

Hrvatskoj obuhvaća 46,5 posto BDP-a, dok prosječni izvozni sektor deset zemalja članica koje su u Uniju ušle 2004. čini 66,2 posto. Turizam ima veliki značaj za ukupno gospodarstvo i na Cipru i Malti, ali za razliku od Hrvatske, te dvije zemlje imaju snažniji preostali dio izvoznog sektora, pa turizam ne ostvaruje toliko visok udio u ukupnom izvozu.

Osim agregiranih prihoda od turističke potrošnje iz bilance plaćanja, o prihodima i poslovanju djelatnosti «Hoteli i restorani», djelatnosti koja je direktno vezana uz turizam, govore podaci Financijske agencije prikazani u tablicama 11 i 12¹⁶.

U tablici 11 prikazani su pokazatelji pravnih osoba koje posluju u djelatnosti «Hoteli i restorani» na razini Hrvatske. Oni nam daju do znanja da se broj pravnih osoba u ovoj djelatnosti od 1997. do 2004. udvostručio, kao i njihovi prihodi. S druge strane, broj zaposlenih se smanjio za 2 posto, pri čemu valja voditi računa da se ovi podaci ponešto razlikuju od podataka Državnog zavoda za statistiku prikazanih u tablici 3, no da upućuju na iste trendove¹⁷.

Najzanimljiviji su podaci o prihodima, rashodima i neto dobiti pravnih osoba u djelatnosti H. Tablica pokazuje da u promatranom razdoblju prihodi rastu značajno brže od rashoda (kumulativni rast od 58 i 39 posto), ali tek od 2000. godine. Međutim, valja naglasiti da su jedino u 2003. prihodi bili veći od rashoda, što je rezultiralo ostvarivanjem dobiti na razini ukupne djelatnosti. U svim su ostalim godinama ostvareni rashodi bili veći od prihoda, što je uzrokovalo negativne poslovne rezultate na razini djelatnosti¹⁸. Međutim, ako odvojimo dio djelatnosti koji pozitivno posluje od dijela koji posluje negativno, može se zaključiti da se dobit povećavala brže nego što su se smanjivali gubici, što je također pridonijelo smanjenju neto gubitaka na razini cjelokupne djelatnosti. Naime, neto gubici se smanjuju iznimno brzo, što

---

¹⁶ Treba naglasiti da su autorici bili dostupni podaci FINA-e koji se odnose na razdoblje od 1997. do 2003.

¹⁷ Prema podacima Državnog zavoda za statistiku, do značajnijeg porasta broja zaposlenih u pravnim osobama u djelatnosti H došlo je u 2005. i 2006., dok je u 2004., prema podacima Državnog zavoda za statistiku i FINA-e, broj zaposlenih bio ispod razine ostvarene 1997.

¹⁸ Podaci o dobiti i gubitku za 2004. nisu dostupni. S obzirom da su u toj godini rashodi bili veći od prihoda, može se očekivati da je i ukupna djelatnost zabilježila gubitak.

pokazuje da djelatnost u cjelini iskazuje trend povećanja efikasnosti poslovanja, što će dovesti do daljnjeg smanjivanja gubitaka, odnosno povećanja dobiti.

Tablica 11. **Poslovni rezultati djelatnosti H (Hoteli i restorani)**

	Broj poduzeća	Zaposleni	Prihodi (milijarde HRK)	Rashodi (milijarde HRK)	Aktiva (milijarde HRK)	Neto dobit (milijarde HRK)
1997.	2.067	36.479	6,28	7,34	26,5	-1,07
1998.	2.055	35.752	6,05	7,09	25,9	-1,06
1999.	2.012	32.600	5,47	6,66	26,7	-1,21
2000.	2.019	36.812	6,53	7,01	25,5	-0,50
2001.	2.034	34.240	7,76	8,03	25,8	-0,29
2002.	2.527	35.371	8,34	8,50	29,1	-0,19
2003.	2.771	35.777	9,62	9,24	30,1	0,35
2004.	2.996	35.928	9,92	10,18	-	-
Stopa rasta 1997.-2004. (u %)	45	-2	58	39	14	-

Izvor: FINA i izračun autorice.

Valja, međutim, naglasiti da bi optimizam bio puno veći kada bi analizirana djelatnost smanjenje ukupnih gubitaka temeljila i na povećanju prihoda te smanjenju ukupnih rashoda.

Tablica 12 prikazuje pokazatelje poslovanja pravnih osoba u djelatnosti «Hoteli i restorani» za 6 županija koje imaju najveći udio u ukupnom broju noćenja turista u Hrvatskoj (vidi tablicu 8). Tablica pokazuje da pozitivne promjene rezultata poslovanja bilježe Primorsko-goranska, Istarska i Dubrovačko-neretvanska županija. Najbolje rezultate ostvaruje Istarska županija koja od 2000. godine bilježi neto dobit i njen kontinuirani rast. Također treba naglasiti da se u cjelokupnom promatranom razdoblju dobit u Istarskoj županiji značajno povećala. Istovremeno su se u Primorsko-goranskoj županiji neto gubici smanjili, pa je u 2003. djelatnost «Hoteli i restorani» po prvi put iskazala neto dobit na županijskoj razini.

Tablica 12. Poslovni rezultati djelatnosti H (Hoteli i restorani), županije						
	Broj poduzeća	Zaposleni	Prihodi (milijarde HRK)	Rashodi (milijarde HRK)	Aktiva (milijarde HRK)	Neto dobit (milijarde HRK)
Primorsko-goranska županija						
1997.	203	5.725	1,01	1,14	4,34	-0,14
1998.	229	5.160	0,97	1,14	4,49	-0,17
1999.	223	4.582	0,83	1,02	4,45	-0,20
2000.	235	4.760	1,02	1,11	4,63	-0,10
2001.	258	5.013	1,24	1,31	4,77	-0,08
2002.	312	5.219	1,32	1,38	5,16	-0,06
2003.	361	5.518	1,48	1,47	4,85	0,01
Stopa rasta (u %)	77,8	-3,6	46,8	28,7	11,7	-
Zadarska županija						
1997.	67	1.566	0,25	0,29	0,92	-0,04
1998.	63	1.468	0,21	0,24	0,92	-0,04
1999.	63	1.294	0,19	0,25	0,95	-0,06
2000.	57	1.357	0,27	0,31	0,96	-0,05
2001.	53	1.303	0,30	0,34	0,91	-0,05
2002.	58	1.264	0,31	0,32	0,85	-0,02
2003.	79	1.481	0,42	0,44	1,25	-0,01
Stopa rasta (u %)	17,9	-5,4	72,6	52,6	36,4	-
Šibensko-kninska županija						
1997.	56	1.556	0,19	0,24	1,05	-0,06
1998.	56	1.400	0,16	0,25	1,07	-0,09
1999.	58	1.223	0,14	0,22	1,10	-0,08
2000.	52	4.255	0,30	0,26	1,27	0,05
2001.	60	1.142	0,21	0,28	1,08	-0,07
2002.	71	1.383	0,27	0,30	1,28	-0,04
2003.	86	1.018	0,27	0,29	1,14	-0,01
Stopa rasta (u %)	53,6	-34,6	46,8	17,2	9,0	-
Splitsko-dalmatinska županija						
1997.	275	5.281	0,89	0,89	3,53	-0,002
1998.	284	5.211	0,79	0,91	3,47	-0,12
1999.	273	4.984	0,67	0,97	3,66	-0,31
2000.	266	5.037	0,80	0,99	3,49	-0,19
2001.	270	4.931	1,02	1,08	3,71	-0,06
2002.	351	5.032	1,08	1,15	4,37	-0,08
2003.	408	5.140	1,19	1,19	4,72	-0,01
Stopa rasta (u %)	48,4	-2,7	34,0	34,6	33,8	-

Istarska županija						
1997.	212	7.086	1,58	2,02	8,33	-0,44
1998.	219	7.356	1,59	1,88	7,47	-0,28
1999.	219	6.424	1,45	1,61	7,84	-0,17
2000.	218	6.764	1,66	1,59	6,34	0,07
2001.	222	7.254	1,98	1,83	6,54	0,15
2002.	273	7.329	2,17	1,99	7,51	0,18
2003.	279	6.971	2,44	2,16	7,72	0,27
Stopa rasta (u %)	31,6	-1,6	53,8	6,7	-7,3	-
Dubrovačko–neretvanska županija						
1997.	126	4.085	0,38	0,66	3,28	-0,28
1998.	127	3.876	0,42	0,70	3,57	-0,28
1999.	118	3.330	0,32	0,60	3,66	-0,28
2000.	144	3.997	0,53	0,71	3,81	-0,18
2001.	155	4.174	0,90	1,03	3,72	-0,13
2002.	246	4.178	0,95	1,07	4,03	-0,12
2003.	262	4.307	1,21	1,06	4,37	0,14
Stopa rasta (u %)	107,9	5,4	219,1	61,6	33,1	-

Izvor: FINA i izračun autorice.

I u Dubrovačko–neretvanskoj županiji je u 2003. godini po prvi put zabilježena neto dobit djelatnosti «Hoteli i restorani», no za razliku od Primorsko–goranske županije, ona je više rezultat dramatičnog rasta prihoda dobivenog povećanjem cijena (posebice u 2003.) nego kontinuiranog rasta prihoda ili smanjenja rashoda. Osim ove tri županije, hoteli i restorani su još jedino u Šibensko–kninskoj županiji zabilježili neto dobit, i to 2000. godine.

S obzirom da je jedino Istarska županija uspjela dugoročno zabilježiti pozitivne poslovne rezultate u djelatnosti «Hoteli i restorani», postavlja se pitanje po čemu je poslovanje hotela i restorana u toj županiji drukčije. Odgovor se krije u troškovnoj konkurentnosti. Naime, Istarska je županija jedina u kojoj su veliki rast prihoda u promatranom razdoblju pratili iznimno slab rast rashoda (6,7 posto) i smanjenje ukupne imovine (-7,3 posto). To znači da su istarski hoteli i restorani uspjeli ostvariti veće prihode i neto dobit ponajprije koristeći postojeće resurse i inzistirajući na kontroli rashoda¹⁹.

¹⁹ Niži rashodi u Istarskoj županiji vjerojatno su i posljedica odsustva ratnih razaranja, pa tako i manje potrebe za obnovom smještajnih kapaciteta koja iziskuje velike rashode.

Pritom valja naglasiti da je broj zaposlenih zabilježio znatno manji pad nego u svim ostalim županijama, osim Dubrovačke koja jedina ostvaruje rast zaposlenosti. Dakle, za razliku od Istre, hoteli i restorani u svim ostalim županijama bilježe puno viši rast rashoda poslovanja i ukupne imovine te veći pad zaposlenosti.

Međutim, treba istaknuti da FINA statistički prati isključivo pravne osobe, dok je segment obrtnika izostavljen²⁰. Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (tablica 3), obrtnici sudjeluju s nešto manje od 50 posto u ukupnom broju zaposlenih, što znači da je njihov značaj u ovoj djelatnosti podjednak značaju pravnih osoba. Također, ako je suditi prema podacima Državnog zavoda za statistiku, obrtnici iskazuju puno dinamičniji rast zaposlenosti, što bi moglo značiti da ostvaruju puno povoljnije poslovne rezultate od rezultata pravnih osoba opisanih u tablicama 11 i 12.

Dio istraživanja o prihodima od turizma i rezultatima poslovanja u djelatnosti «Hoteli i restorani» zaključujemo komparativnim prikazom cijena hotela i restorana, hrane i bezalkoholnih pića, prijevoza, te kulture i rekreacije, odnosno onih roba i usluga koje su dio turističke ponude i predmet turističke potražnje. Podaci o razinama cijena²¹ navedenih roba i usluga su važni jer izravno govore o razlikama u cjenovnoj konkurentnosti pojedinih zemalja s dominacijom proizvoda «sunce i more». Naravno, pritom zanemarujemo činjenicu da usporedene zemlje ne nude isti destinacijski proizvod. Usporedba razine cijena je važna i zbog cjenovne elastičnosti turističke djelatnosti (Crouch, 1994), pa bi previsoke cijene u odnosu na pruženu kvalitetu usluge mogle prouzrokovati pad potražnje i prihoda.

Tablice 13 i 14 prikazuju razine cijena u zemljama koje svojom turističkom ponudom direktno konkuriraju Hrvatskoj i zemljama koje su hrvatska emitivna tržišta. Valja napomenuti da vrijednosti iz tablica predstavljaju indekse razine cijena u pojedinim zemljama, pri čemu vrijednost indeksa za

---

²⁰ *Obrtnike prati porezna uprava, pa se izračun BDV-a kojeg ostvaruju temelji na izvještajima o porezu na dohodak.*

²¹ *Razine cijena su izračunate primjenom koncepta pariteta kupovne moći.*

prosječnu razinu cijena u zemljama EU-25 iznosi 100. Analizom tablice 13 dolazi se do zaključka da su hrvatski hoteli i restorani u prosjeku jeftiniji od grčkih, španjolskih, talijanskih, francuskih i ciparskih, ali su skuplji od portugalskih, malteških, turskih i slovenskih. Što se ostalih vrsta roba i usluga tiče, hrana u Hrvatskoj je skuplja nego na Malti i u Turskoj, prijevoz je skuplji nego u Sloveniji, a kultura i rekreacija su najjeftinije u Turskoj i Hrvatskoj.

Usporedba s najvažnijim tržištima za hrvatsku turističku industriju govori da su razine cijena u starim zemljama članicama Europske unije (Njemačka, Italija, Austrija, Francuska i Ujedinjeno Kraljevstvo) veće za sve četiri vrste proizvoda. To znači da prosječan turist iz tih zemalja ne bi trebao imati dohodovna ograničenja u izvanpansionskoj potrošnji u Hrvatskoj.

Tablica 13. **Razina cijena za izabrane skupine proizvoda i usluga u 2005. (EU25=100) – zemlje konkurenti**

Konkurenti	Hoteli i restorani	Hrana i bezalkoholna pića	Prijevoz	Kultura i rekreacija
Grčka	90	90	78	90
Španjolska	91	87	89	94
Portugal	75	93	91	90
Francuska	110	110	97	105
Italija	100	114	95	103
Cipar	102	107	93	93
Malta	68	84	88	76
Turska	73	77	92	70
Slovenija	66	86	78	81
Hrvatska	76	84	82	70

Izvor: Eurostat.

Međutim, sasvim je drukčija situacija s turistima iz novih zemalja članica Europske unije (Slovenija, Češka, Mađarska, Slovačka i Poljska). Sve četiri su skupine proizvoda i usluga u Hrvatskoj skuplje (uz djelomičnu iznimku Slovenije)²², što znači da bi prosječan turist iz ovih zemalja Hrvatsku trebao doživljavati kao relativno skupu zemlju. Posebno treba istaknuti da se najveće

²² Iznimku čine hrana, kultura i rekreacija, koje su skuplje u Sloveniji.

razlike u razini cijena bilježe kod hotela i restorana te hrane i bezalkoholnih pića. Naime, cijene tih proizvoda i usluga su 16 posto ispod prosjeka EU-25, dok su u Češkoj, Slovačkoj, Mađarskoj i Poljskoj one 30 posto niže. Isti zaključak vrijedi i za prijevoz, kulturu i rekreaciju, s tim da je razlika u razini cijena nešto manja.

Tablica 14. **Razina cijena za izabrane skupine proizvoda i usluga u 2005. (EU25=100) – emitivna tržišta**

Emitivna tržišta	Hoteli i restorani	Hrana i bezalkoholna pića	Prijevoz	Kultura i rekreacija
Njemačka	94	103	100	104
Italija	100	114	95	103
Slovenija	66	86	78	81
Austrija	98	110	106	101
Češka	48	65	69	53
Mađarska	61	68	82	62
Poljska	65	63	76	63
Slovačka	49	63	70	53
Francuska	110	110	97	105
Ujedinjeno Kraljevstvo	117	105	115	104
Hrvatska	76	84	82	70

Izvor: Eurostat.

Valja zaključiti, ceteris paribus, da hrvatskom turizmu mogu cjenovno konkurirati isključivo Turci, a djelomično Maltežani i Slovenci, te da je barem za 30 posto gostiju²³ Hrvatska preskupa. U vidu treba imati i činjenicu da bi procesom pristupanja Hrvatske Europskoj uniji moglo doći do povećanja cijena usluga, što bi dodatno naštetilo cjenovnoj konkurentnosti hrvatskog turizma (Nestić, 2004; Švaljek, 2007).

²³ *Misli se na udio u ukupnom broju noćenja u 2005. koje su ostvarili Slovenci, Česi, Mađari, Slovaci i Poljaci.*

5. Zaključna razmatranja

U ovom je članku provedena analiza pokazatelja turističkog sektora u Hrvatskoj. Rezultati analize navode na zaključak da hrvatski turizam iskazuje dobre rezultate u vidu snažnog rasta prihoda od turizma, smanjenja jediničnog troška rada, rasta produktivnosti rada, zaposlenosti i BDV-a u djelatnosti «Hoteli i restorani». Problemi hrvatskog turizma ogledaju se u nedovoljnoj razini investicija u analiziranu djelatnost (što onemogućuje brže povećanje broja kolektivnih smještajnih kapaciteta koji su još uvijek ispod predratne razine), izrazitoj sezonalnosti, i s njom povezane nedovoljne popunjenosti kapaciteta, te negativnim poslovnim rezultatima većeg dijela djelatnosti «Hoteli i restorani». Nadalje, ako zanemarimo činjenicu da zemlje nude različite destinacijske proizvode, u Hrvatskoj je razina cijena proizvoda i usluga vezanih uz turizam nešto viša od one koju bilježe zemlje konkurenti (Turska, Malta i Slovenija) i emitivna tržišta (Češka, Poljska, Slovačka, Mađarska i Slovenija)²⁴.

Prevelika ovisnost hrvatskog gospodarstva o turizmu može biti potencijalno vrlo opasna jer je dohodovna elastičnost hrvatskih turističkih prihoda iznimno visoka (Mervar i Payne, 2007), a sama turistička potražnja iznimno osjetljiva na geopolitičke nestabilnosti. Stoga preveliko oslanjanje na turizam kao jedinu izveznu djelatnost čini gospodarstvo pojedine zemlje iznimno ranjivim, kako na geopolitičke šokove, tako i na gospodarske recesije na emitivnim tržištima.

Uz ove probleme, hrvatski je turizam izložen i cijelom nizu drugih poteškoća i izazova čija detaljnija analiza nije predmet ovog članka. To su nedostatak međunarodnih «brandova» u hotelskoj ponudi, premala raznovrsnost turističkih proizvoda (Vuković, 2006), neriješen status državnog turističkog zemljišta, nepostojanje turističkih «masterplanova», premale investicije u efikasnu promociju i marketing (Blažević i Radnić, 2006), nepostojanje stabilnog i predvidivog regulativnog okruženja (uključujući nerazvijen sustav

---

²⁴ *To, međutim, ne znači da bi Hrvatska trebala snižavati cijene, već bi trebalo uložiti napore u oblikovanje ukupnog destinacijskog proizvoda. Naime, cijena je samo jedan segment destinacijskog proizvoda kojeg treba oblikovati na način da reflektira prostorna ograničenja i ciljeve nacionalne razvojne strategije.*

prostornog planiranja i problem divlje izgradnje) te nedovoljnu odgovornost u očuvanju prirodnog, društvenog i kulturnog okruženja (Kranjčević, 2005).

Hoće li hrvatski turizam biti sposoban za bolje rezultate, uvelike ovisi o novim, koordiniranim mjerama koje bi bile rezultat prepoznavanja iznimne gospodarske važnosti turizma, donošenja odgovarajuće strategije i primjerenog angažmana svih zainteresiranih subjekata, kako iz javnog, tako i privatnog sektora (Mihaljek, 2005). Da se može ostvariti više, govori i podatak o udjelu javnih rashoda za turizam prema kojem Hrvatska znatno zaostaje za drugim turističkim zemljama. Državne agencije na nacionalnoj i lokalnoj razini u Austriji, Češkoj, Grčkoj, Mađarskoj, Italiji i Švicarskoj troše između 3,5 i 7,5 posto svojih ukupnih rashoda za usluge vezane uz turizam, dok u Hrvatskoj taj iznos dostiže jedva 1 posto (Mihaljek, 2005).

Literatura

Alegre, Joaquin i Llorenç Pou, 2006, "The length of stay in the demand for tourism", *Tourism Management*, 27, str. 1343-1355.

Blažević, Branko, 2007, *Turizam u gospodarskom sustavu*, Opatija: Fakultet za turistički i hotelijerski menadžment.

Blažević, Branko i Romina Alkier Radnić, 2006, "EU tourism trends and the outlook for Croatia", *Tourism and Hospitality Management*, 12(2), str. 83-92.

Crouch, Geoffrey, 1994, "Price Elasticities in International Tourism", *Journal of Hospitality and Tourism Research*, 17(3), str. 27-39.

Državni zavod za statistiku, razne publikacije.

Eurostat, 2007, "Tourism Statistics",
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL.

Gračan, Daniela i Romina Alkier Radnić, 2003, "Analiza hrvatskog turističkog tržišta i potencijalne mogućnosti razvoja hrvatskog turizma", Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Split: Pravni fakultet u Splitu.

Hrvatska narodna banka, *Mjesečni bilteni*, razna izdanja.

Kranjčević, Jasenka, 2005, "Proces pridruživanja Europskoj uniji i prostorno uređenje Hrvatske", u Katarina Ott, ured., *Pridruživanje Hrvatske Europskoj Uniji: susret izazovima pregovora*, str. 223-240, Zagreb: Institut za javne financije.

Matzler, Kurt i Birgit Renzl, 2007, "Assessing asymmetric effects in the formation of employee satisfaction", *Tourism Management*, 28(4), str. 1093-1103.

Mervar, Andrea i James E. Payne, 2007, "An Analysis of Foreign Tourism Demand for Croatian Destinations: Long-Run Elasticity Estimates", Radni materijali EIZ-a, br. 1, Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb.

Mihaljek, Dubravko, 2005, "Slobodno kretanje kapitala, tržište nekretnina i turizam: blagodat ili nevolja za Hrvatsku na putu u Europsku uniju", u Katarina Ott, ured., *Pridruživanje Hrvatske Europskoj Uniji: susret izazovima pregovora*, str. 181-222, Zagreb: Institut za javne financije.

Nestić, Danijel, 2004, "Konvergencija razina cijena: Hrvatska, tranzicijske zemlje i EU", Istraživanja, br. 15, Zagreb: Hrvatska narodna banka, <http://www.hnb.hr>.

Švaljek, Sandra, ured., 2007, *Pristupanje Europskoj uniji: očekivani ekonomski učinci*, Zagreb: Ekonomski institut, Zagreb.

Vuković, Ivan, 2006, "Suвременi trendovi u razvoju turizma u Europskoj uniji i implikacije na Hrvatsku", *Tourism and Hospitality Management*, 12(1), str. 35-55.

World Travel and Tourism Council, 2002, "Croatia: the Impact of Travel and Tourism on Jobs and the Economy", <http://www.wttc.org>.